

Kísérletek a székelyföldi közbirtokosságok megreformálására

Az 1929-ben kirobbant tőkés gazdasági válság nem került ki az erdőipart és így a Székelyföldet sem. Az erdővágással, húzatással, fuvarozással foglalkozó ezer meg ezer dolgozó leszorult az erdőről, a leállt fűrészgyárak munkásai munkanélküliekké váltak. A Székelyföld gazdasági kérdései közül egyik legvitatottabb és legjelentősebb probléma az volt, hogy a kiterjedt erdő- és legelő-közbirtokosságok fennmaradjanak-e valamilyen formában, vagy pedig területük felosztassék a tulajdonosok között az arányrészek alapján. A kérdés a vidék olyan évszázados gazdasági egyégeit érintette, melyeknek mélyek voltak a gyökerei a gazdasági rendszerben és a lakosság tudatában.

A kormány már 1924-ben megbízta Victor Hodor közigazgatási felügyelőt a székelyföldi közbirtokosságok tanulmányozásával, és tegyen előterjesztést a közbirtokossági vagyonkezelések új alapokon való rendezésére. Három elgondolás született: 1. államosítsák a közbirtokossági vagyonokat; 2. helyezték községi tulajdonba; 3. osszák fel a tulajdonosok között. „Egész Székelyföldön végigvágott a rémület! — írja ezzel kapcsolatban a korabeli sajtó. — Hiszen igaz, sok belső viszálykodásra, erkölcsi eltévedésre, visszaélésre szolgáltat alkalmat a közbirtokossági vagyonkezelés, de mégiscsak ez az ottani székelyek igazi és úgyszólván egyetlen aratása. Az évenként osztott vágterületet termelik ki, szeletelik a kis hegyi patakokra szerelt fűrészeken deszkává s hordják azt szekereiken le Marosludasig is, hogy kukoricára, búzára cseréljék be. Mi lesz hát velük, ha ettől a keresettől is megfosztja a [...] kormány? Hiszen akkor végképpen a bankok prémái lesznek, mind elérverezik őket, még adósságaik kamatját sem tudják fizetni majd.”¹

A javaslatok egyike sem valósult meg, de a közbirtokosságok felosztásának kérdése továbbra is állandó vita tárgya volt. A közbirtokosságok összterületéből a legelő Udvarhely megyében 24,43, Csík megyében 28,01, Háromszék megyében 14,17%-ot, az erdő ugyanezen megyékben 74,45, 70,53 és 84,77%-ot foglalt el.²

A nép túlnyomó része a közösség megszüntetését kívánta, mert a közös földek jövedelme olyan kevés, hogy a költségeket is alig haladta meg. A gyergyószentmiklósi, valamikor az életerősebbek közé tartozó közbirtokosságnak a banktartozása 1931-ben 766 000 lej, más belső tartozása pedig 1 320 000 lej, ezzel szemben az évi költségvetése 2 000 000 lej volt. Ebből a kétféle millióból 300 000 lejt kellett fordítani a közbirtokosság adminisztrációs költségeire: tisztviselők, erdőőrök, kiszállások fizetésére, 1 700 000 lejt pedig adó, erdősírtési költségek, csemetekertek fenntartása, erdőkezelés címén az államnak kellett adni. A közbirtokosság tehertertele az év végén több mint 4 000 000 lej volt. Ennek fedezete az 1931—1932. évi vágterületekből kitermelésre kerülő fa, amelynek értéke, ha az árak nem esnek, kétféle millió lej lett volna. Tehát az év több mint 50%-os adóssággal zárult. A közbirtokosság közgyűlése megállapítja: ilyen körülmények között húsz év alatt a birtokosság vagyona megsemmisül, anélkül hogy a tagság valamelyes járandósághoz jutna. Ezért javasolják, hogy az összvagyon osztassék fel, és a közbirtokosság mint jogi személy szűnjön meg.³

A javakból való egyenlő részesedést kívánja a csíkmadarasi közbirtokosság tagsága is. Az 1921-ben végrehajtott földreform a csíkmadarasi közbirtokosságtól jelentős mennyiségű földet sajátított ki. A lakosság szegényebb rétege kizárólag a vagyonközösségtől arányrészek szerint kijáró fajtalékra volt utalva. A részesedés terén azonban több ízben is igazságtalanság történt, amelyet súlyosbított az, hogy az arányosítás és a közbejött változások nyomán az arányrészekkel kapcsolatos kiigazításokat elmulasztották végrehajtani, és így a telekkönyvekben, kimutatásokban a valóságnak meg nem felelő régi arányrészek szerepeltek. A tagok többsége emiatt helytelenítette, hogy mintegy 360 család 5—20 hold közötti illetménnyel maradt, míg egyesek 120—200 hold körül váltakozó arányrésszel rendelkeznek, noha „egyformán

illet mindenkit a közös vagyon". Követelik a közbirtokossági arányrészek egyenlő felosztását.⁴ A tekerőpataki közbirtokosság is a közgyűlés tárgysorozatára tűzte felosztásának kimondását.⁵ Különbön majdnem minden gyergyói községben a közbirtokosságok felosztása mellett foglalnak állást.⁶ A közbirtokosságok felosztásának hívei — az egyéni sérelmeken és jogtalanságokon túlmenően — a következőképpen érvelnek: a közbirtokosságokat túladóztatják, ami a vagyon lassú elsorvadásához vezet. 1925-ben Csík megye ősszadója huszonegy millió lejt tett ki, ez az összeg 1930-ra már hatvannyolc millió lejre emelkedett, ugyanis az adó alapjául szolgáló jövedelmeket mind nagyobb összegekben állapították meg, annak ellenére, hogy a gazdasági válság éveiben a jövedelmek estek, és sok esetben az emberek még azt az összeget sem keresték meg, amelyet adóba kellett fizetniük. Minden egyes köbméter fa után a következő adókat és illetékeket fizették: földadó 19,29, útdadó 5, szerződésilleték 7,92, községi pótdadó 1,5, vármegyei pótdadó 2,5, összesen 36,21%. Ezekhez járult még az ún. „illeték egyenérték” 10%-a és a globális adó 5%-a, úgyhogy a tényleges adózás 51-52% minden egyes köbméter fáért kapott összeg után.

Erdőőrzés címén a közbirtokosságok évente milliókat fizetnek a hatóságoknak, noha erdőőröket önmaguk kötelesek tartani. Újraerdősítési óvadékokra újabb összegeket kell letétbe helyezniük, ami után kamatot nem kapnak, és az összeget akkor nyerik vissza, amikor az erdőtulajdonos már annyit költött újraültetésre, mint amennyit letétbe helyezett. A helyzetet a büntetések, a kirótt bírságok, vágási engedélyek is nehezítik. Csupán 1931-ben a Csík megyei közbirtokosságokra 25 millió lej pénzbírságot róttak ki hamis adóbevallás ürügyén.⁷

Általánossá váltak a közbirtokosság ügykezelésével való visszaélések is⁸, olyanra, hogy már nem nézték jó szemmel a vezetőket.⁹ Pedig hát a közbirtokossági vagyonnak nemes hivatása volt: vágterületeket osztottak a község lakóinak, ebből tűzi- és épületfával látták el magukat, az erdők értékesítéséből készpénzt osztottak, ezenkívül kifizették a tagság állami, községi és egyházi adóját, községi kiadásokat vállaltak magukra; iskolákat, kultúrthonokat, utakat építettek és más közhasznú építkezéseket pénzelték, fürdőhelyeket tartottak fenn, továbbá a közbirtokosság jövedelméből segítették a megszorultakat, a tűz- és árvízkárosultakat, árvákat és a nagy családok hadiözvegyeket,¹⁰ a vagyonközösség révén ébren tartották a tagok között az együvé tartozás érzését, a közös legelők lehetővé tették a korszerű legeltetést. Ez időben azonban a Székelyföldön visszaesett az állattenyésztés is. 1925—1935 között a szarvasmarhaállomány helyzetét a következő adatok szemléltetik.¹¹

	Növendékállat		Tejelő tehén		Ökör		Bika									
	növekedés db	csökkenés %	növekedés db	csökkenés %	növekedés db	csökkenés %	növekedés db	csökkenés %								
Csík	1548	7,7	—	—	3550	11	—	—	4074	27	—	—	415	52		
Udvarhely	—	—	6279	37,9	—	—	1966	9,8	—	—	7780	63	—	—	63	19
Háromszék	—	—	2786	23	—	—	5489	24	—	—	6049	46	—	—	433	61

Az állatállomány csökkenése 200 millió lej értékű kárt jelent, amit a szakértők az ésszerűtlen erdőkitermeléssel magyaráznak. A favágás már nem nyújt elegendő munkalehetőséget, a lakosság tekintélyes része kénytelen a megélhetés utolsó eszközehez, az állateltetéshez folyamodni. A gazdagabb, iparosítottabb szomszédos területeken ellenkező a helyzet: az említett időszakban Maros megyében a növendékállatok gyarapodása 4931 db (38%), Brassó megyében a növendékállatoké 4609 (61,5%), a tejelő tehéneké 6666 (37%), az ökörállományé 1463 (17%), a bikaállományé 58 (25%). A felosztás híveinek szívat gyarapítja az amiatt érzett félelem is, hogy az óriási adósságokkal terhelt közbirtokosságok vagyona árverés alá kerül, és a néptől idegen érdekű tőkés csoportok tulajdonába jut. E súlyos helyzetben, a hatóságok tudatosan tönkretévő politikája nyomán „ilyen anyagi és erkölcsi gazdálkodás mellett nyugodt lelkiismerettel állíthatjuk, hogy a közbirtokosságok 90%-a életképtelen és fenn nem tartható” — mondják a közbirtokosságok felosztásának hívei.¹²

Mindazok, akik a közbirtokosságok felosztása ellen hadakoztak, a közbirtokosságok vezetésének átszervezését vagy szövetkezetesítését hangoztatják, mert csak így lehetne valamilyen mértékben továbbra is biztosítani a mellékkereseti lehetőségeket, melyekre elengedhetetlenül szükség van, hiszen például Háromszékben 20% azoknak a gazdáknak a száma, akik mellékkereset nélkül is meg tudnak élni, Csík és Udvarhely megyében pedig ennél is kevesebb.¹³

Kétségtelen, hogy a közbirtokosságok vezetésének akkori formája nem volt megfelelő, költségvetései többnyire veszteséggel zárultak, a nagyobb vágterületeket nem maguk termelték ki, hanem eladták a fakitermelő cégeknek. Példa erre a székely-

szenttamási közbirtokosság. Területe 80 hold volt, évi vágása 120 köbméter, 10 000 lej értékben, kezelési és őrzési költségei évi 52 000, köztartozása 4000, tiszta jövedelme évente 200 lej, a kitermelt erdő értékének 2%-a. A közbirtokosság tagjai azonban még a tűzifájukat is pénzen kellett hogy megvegyék. A zetelaki közbirtokosság helyzete még elszomorítóbb képet nyújtott. A terület nagysága 14 000 hold volt, évi vágása 6000 köbméter fenyő és 3000 köbméter bükk; értékük 600 000, illetve 60 000 lej. A közbirtokosság kezelési és őrzési költségei 1 millió lej, köztartozása 750 000 lej, vagyis 1 750 000 lejjel terhelik meg. Ez meghaladta évi jövedelmének a háromszorosát.¹⁴

Erdélyben 1152 legelő- és erdőközbirtokosság létezett, amely 155 962 tagot számlált, és 359 765 ha területet birtokolt. A székely többségű megyék helyzete a következő volt:

	Közbirtokosságok száma	Családok száma	Terület (ha)
Csik	54	32 104	104 000
Háromszék	96	13 400	33 000
Udvarhely	70	5 900	18 000
Maros	47	8 725	13 000
Összesen	267	60 129	168 000

Az ország közbirtokosságainak 18,4%-a, a tagok 29,1%-a és a földterület 26%-a erre a vidékre esik. E négy megye közbirtokosságának földállománya 67,2 milliárd lej értékű, ha 200 lejből számítottuk holdjának értékét (168 000 ha egyenlő 336 000 holddal).¹⁵ Ez az érték gyümölcsöztetés szempontjából az akkori ügykezelés mellett súlyos teherként 200 000 embert érintett.

De a helyzet akkor sem javult volna, ha a birtokállományt felosztják a tagok között. A vagyon felosztása az akkori törvények szerint csak természetben eszközölhető, úgy, hogy mindenki megkapja arányosan erdő- vagy legelőrészt. Ezt viszont csak a bíróság mondhatta ki, tárgyalások alapján. Maga a felosztás engedélyezése milliós költségekbe került volna, de a költség akkor is megmarad, ha a kérést elutasítanák. Ha a bíróság mégis kimondaná a birtok feloszthatóságát, akkor el kell készíttetni a felosztási tervet, amely újabb kiadás, nem beszélve arról, hogy a valóságban a felosztás szinte lehetetlen. Például Kibédén és Kisgalambfalván a felosztás után egy-egy tag 42 m hosszú és 80 cm széles területet kapott.¹⁶ A felosztás megtörténte esetén következtek volna a telekkönyvi átalakítások, a kataszter kiigazítása, új földkönyvek szerkesztése, az adókataszter átdolgozása. „Amikor arra kerülne sor, hogy felosztásra kerüljön a közvagyon, nem lenne mit felosztani. Felmészttette a sok költség” — írja az egyik szakértő.¹⁷ Kis területeiket sokan el kellene hogy adják, ami a teljes leszegényedést jelentené. Nem szólvá a felosztással járó társadalmi felkavarodásról: a falu gazdagabb rétege nagyobb befolyásánál fogva elnyomná a szegényebbeket, aminek következménye békétlenség, verekedés, gyilkosság és börtön lenne.

Egyetlen megoldás mutatkozott: a közbirtokosságok szövetkezetekbe tömörülése, aminek nyomán a közbirtokosságok elavuló rendje és keretei átalakultak volna a kor igényeinek megfelelően. Ha a közbirtokossági tag a fát maga termelné ki és dolgozná fel szövetkezetekbe tömörülve — melyeknek a törvény is kedvezményeket biztosít —, meglenne a foglalkozása és a keresete. Csik megye törvényhatósági bizottságának ülészakán foglalkoztak a kérdéssel: „Intenzív gazdálkodás szempontjából — hangoztatják a képviselők — helyes lenne hatóságilag kötelezni a közbirtokosságokat egy közös fatermelő szövetkezetbe való tömörülésre s így [...] feleslegessé válna a hatósági ellenőr kirendelése, megszűnnének a falopások, mert ha csak a saját szövetkezet foglalkozna fatermeléssel, akkor a lopott fának nem volna gazdája, s meg lenne mentve a közbirtokossági vezetők becsülete, mert eddig minden vezetőséget hol jogosan, hol jogtalanul azzal gyanúsítottak, hogy tisztességtelen összegeket fogadott el a kereskedőktől, s emiatt a bizalom a közbirtokossági vezetők ellen megrendült, s a feljelentések lavínája indult meg ellenük.”¹⁸

1935-ben a szövetkezetek központja szabályzatot dolgozott ki az ország valamennyi közbirtokossága ügyvezetésének egységesítése végett. A szabályzat magába foglalta az erdőtörvényt és a szövetkezeti szervezeti törvény intézkedéseit is.¹⁹ Az utóbbi tartalmazott előírásokat a közbirtokosságok ügyvezetésére is. Megkönyvitette erdőtermelő szövetkezetek létrehozását, hogy a vágterületeket ne a cégeknek adják el, hanem szövetkezeti alapon termeljék ki, nagyobb jövedelemre téve szert. A tagok többsége szegény ember, akiket a mezőgazdaság válsága súlyosan érintett. Csik, Udvarhely és Háromszék megyében több mint 60 000 családfő a családtagokkal együtt mintegy 200 000 embert számlált, s fő kereseti forrásuk az erdő volt.

A szövetkezeti törvény előírta, hogy azok a közbirtokosságok, melyek arányrészük kétharmadával és tagságuk felével részt vesznek a kitermelő szövetkezetben, érdeiket maguk termelhetik ki, anélkül hogy kénytelenek volnának az erdőtvény körülményes előírásait alkalmazni. De a jövedelmezőség növelése érdekében a szövetkezeti munkát nemcsak az erdőkitermelésre kellene kiterjeszteni, hanem a fa feldolgozására is. A szövetkezeti hálózatba be kellene kapcsolni a legelőket is a tejszövetkezetek révén. Mindezek mellé hitelszövetkezeteket lehet létrehozni az okosabb pénzgazdálkodás érdekében.²⁰

Csikkarcfalva, Csikszenttamás és Csikjenőfalva tagságából meg is alakult az első Székely Fakitermelő Szövetkezet, amelyet Kertész István fakereskedő, Pittner Árpád jogász és Sztankó Zoltán erdőmérnök szervezett.²¹ 1933-ban alakult meg a Székely Fa szövetkezet, amely eleinte 6, majd 12 községet foglalt magába. Az elinduláskor 2—3000 köbméter fát termelt ki, 1935-ben pedig már 60 000 köbmétert. 1936-ban 197 000 lej nyeresége volt, azonban nem tudta elérni, hogy a kitermelő fát fel is dolgozza. A legjobban működő szövetkezetet Karda Ferenc szervezte Viktória néven Csikszentdomokoson. Tejfeldolgozó, fűrész-, malom- és mészszékeket foglalt magában. Célja az volt, hogy a tagok saját fájukat dolgozzák fel a fűrésztelepen, és készáruval menjenek a piacra. Számukra a telep féláron dolgozott. A Viktória alapszabályzata szerint a munkások is a szövetkezeti tagokból kerültek ki. A fűrészüzemet villanyáram fejlesztésére is felhasználták, és a villanyt bevezették a lakóházakba. 1936 tavaszán megindítottak egy malomüzemet, amelyet szintén a fűrésztelep gépei hajtottak. A malom a szövetkezeti tagok számára kedvezményesen örölt, és kedvezményesen adott gabonát is. A mésztelep évente 80—100 vagon meszet égetett. A szövetkezet a közbirtokosságtól bérelt legelőjavítással, fajállatok tartásával foglalkozott, és tejszövetkezetet működtetett. A szövetkezeti egységek kölcsönösen fokozták egymás jövedelmét, szép eredményt mutattak fel, nyereségük 1936-ban több mint félmillió lej volt.²²

Es mégis, ezzel a példaadó szövetkezetek sem eresztettek gyökeret. A szövetkezeti törvény elősegítette ugyan fakitermelő és -értékesítő szövetkezetek létesítését azzal a céllal, hogy előnyeit a tagok élvezhessék, de a valóságban ennek ellenkezője következett be. Gomba módra kezdtek alakulni komolyabb vagyoni alap nélkül a szövetkezetek, amelyek végeredményben csak az erdőtulajdonos és a fakereskedő között közvetítettek, a tagság érdekeit mellőzve.²³ A gyergyószentmiklósi fakitermelő szövetkezet nem termelt, csak üzletkötéseket közvetített a nagyvállalatoknak, élvezve a szövetkezet leple alatt járó adómentiséget és az elővételi jogot. Gyergyóalfaluban próbálkoztak ugyan fakitermelő szövetkezet alapításával, de nem valósíthatták meg, mert a vezetőség közel másfél millió lejről nem tudott számot adni.²⁴ Száztízennéhét kászonföldi lakos a földművelésügyi minisztériumhoz intézett kérést, hogy a Kászonvidéki Fakitermelő Szövetkezetből kiléphessen; azt panaszolták, hogy a szövetkezet az erdőt kisebb áron veszi meg, mint ahogy azt nyilvános áron eladhatnák, majd továbbadja a fát egy környékbeli üzemnek valamivel többért, de még mindig alacsony áron. „Az erdőbirtokossági társulatok — írják a panaszosok — a szövetkezet útján a kiváltságosan kedvezményezett üzemnek súlyos ezrekre menő ajándékot adtak. [...] az a szövetkezet, melynek alapszabálya szerinti célkitűzése volna az erdőbirtokossági társulatok tagjainak érdekvédelme, éppen e célokkal ellentétben árromboló munkát végez, és az erdőbirtokossági társulat érdekeinek rovására ennek az előtünk ismeretlen okokból kedvezményezett üzemnek szolgálatában áll. [...] Különösen aggasztó ennek a szövetkezetnek a működése abban az időpontban, mikor környékünkön emberemlékezet óta nem tapasztalt rossz termési eredmények mutatkoznak, és az ország háborúban áll, gazdasági viszonyaink általában is súlyosak. [...] Ezek a rendkívüli viszonyok is csak kirívóbbá teszik a szövetkezet vezetésének hibáit, és megindokolják [...] azt az elhatározásunkat, hogy kilépünk a szövetkezetből, mely a mi érdekeink ellen idegen célok szolgálatában áll.”²⁵

Újból fellángolnak a harcok a közbirtokosságok körül. Ditróban 72 közbirtokossági tag kéri, hogy csoportbirtokossággá alakuljon, kiválva a közbirtokosságból, amelynek már csak a roncsai maradtak meg.²⁶ A csikszentmiklósi közbirtokosság 234 tagja kéri, hogy községükben az erdőbirtokossági jogok gyakorlását „a régi gyakorlat szerinti egyenlőség elve alapján továbbra is fennhagyják”. Kérésüket azzal indokolják, hogy a még az első világháború előtt kihirdetett arányosítási ítéletnek csak a nemesi birtokokra való részét hajtották végre, míg a községben maradt vagyon többi részét mindig közösen használták egy régebbi közgyűlés határozata alapján, mely szerint a tagság „összesen 235 egyént ismer el a csikszentmiklósi közbirtokosság jogosultjainak, és az összes szavazatok számát fejenként egyenlő arányban számítva 253-ban állapítja meg”. Azt akarják, hogy a vagyon továbbra is egyenlő arányban szolgálja őket, függetlenül a pillanatról pillanatra változó

anyagi helyzettől, mert a község 1916 főből álló lakosságának csak 800 hold körüli termőföldje van.²⁷

Csikszentmihályról a közgyűlésre kirendelt járási szolgabíró azt jelenti a főispánnak, hogy a tagok nagy többsége makacsul ragaszkodik a közbirtokossági vagyonnak kizárólag a község tagjai között való egyenlő felosztásához, s nem tartja tiszteletben a vásárolt és öröklött jogokat, ami a nagygazdáknak kedvezett volna. Az 1941. július 6-i gyűlésen a közbirtokossági tagság, a névjegyzék „törvényes alapon” való összeállítása ellen, s az egyenlő részesedési arány érvényesítése érdekében olyan kemény magatartást tanúsított, hogy az elnöklő szolgabíró a gyűlést feloszlatta. A közgyűlés „egyhangúlag és erőlyesen kijelentette, hogy nem ismernek arányosítási ítéletet és szerzett jogokat, csak szentmihályi lakosokat, melyek között a közbirtokosság vagyonát teljesen egyenlő arányban kell felosztani”. A közgyűlés felosztása után a községháza udvarán négyülést tartottak, a tagságot a volt és jelenlegi vezetőség ellen izgatták, s tiszteletlenül nyilatkoztak „közbecsülésben álló személyekről” — írják a jelentésben —, azt állítva, hogy a vezetőség mintegy 50 millió lej kárt okozott azzal, hogy engedély nélkül 40 000 köbméter fát eladott.²⁸

A kialakult általános helyzetre utalva Csík megye alispánja a Törvényhatósági Bizottság közgyűlésén előterjesztett jelentésében megállapította: „Fel kell hívnom azonban illetékesek figyelmét ama nyugtalanító tünetekre, hogy az arányosítási eljárás rendjén ítélettel megállapított arányrészesedéssel szemben, az egyenlőség érdekében sok helyen nagyon agresszív magatartást tanúsítanak, olyannyira, hogy az bátran volna kommunisztikusnak minősíthető.”²⁹

A közbirtokosságok válságát nem tudták megoldani. Egyenlő arányban részesedni a közbirtokosság vagyonából nem lehetett, mert ezt a közbirtokossági vagyon kezelését szabályozó törvények gátolták. Ha felosztották volna, ami egy pár helyen megtörtént, a többségben lévő, kevés arányrészrel rendelkezők nem tudták volna használni birtokukat már csak azért sem, mert ezek az úgynevezett II. határrezszenben elterülő erdőségek a falutól 25–30 km-re voltak. Olcsó áron eladták volna a fakitermelő cégeknek, és így utolsó mentsváruktól is megfosztódtak volna. A szövetkezeti mozgalom sem vált be, mert nem tudta felvenni a nagy kapitalista monopóliumok, a Foresta és a Carpatina helyi kirendeltségeivel a versenyt; a nagytőke martalékaivá váltak, ami a szövetkezeti mozgalom iránti bizalmatlanság magvát hintette el a tömegekben.

A közbirtokosság gazdálkodása nem a piacra termelő gazdasági egyesülés volt³⁰, ezért ellentétben állt a kapitalista termelési viszonyokkal, és ez az ellentmondás reális reformot követelt, amelyet különben égetően sürgetett az iparosítatlan Székelyföld viszonylagos népesedési feleslege is. Végső megoldást azonban csak a második világháborút követő forradalmi átalakulás hozott.

Antal Imre

JEGYZETEK

1. Kacsó Sándor: *Fogy a virág, gyűl az iszap*. Buk., 1974. 111. — 2. *Magyar Statisztikai Közlemények*. Új sorozat, XXXIX. Bp., 1913. 310–311. — 3. Álami Levéltár Csíkszereda (ÁLCs), Közbirtokossági iratok. 21. iratcsomó, 345–354.; *Gyergyó*, 1931. április 12.; *Csiki Lapok*, 1936. október 11. — 4. *Csiki Lapok*, 1936. január 12. — 5. *Gyergyói Lapok*, 1936. október 11. — 6. *Csiki Néplap*, 1936. szeptember 9.; ÁLCs, Gazdasági Albizottság iratai. 149. iratcsomó, a Megyei Tanács ülészakánának 1928/3. sz. jegyzőkönyve. — 7. *Keleti Újság*, 1931. szeptember 21. — 8. Antal Imre: *Közbirtokossági visszaélések Csík megyében (1934–1940)*. Korunk, 1976. 1–2: 124–127. — 9. *Gyergyói Lapok*, 1936. szeptember 25. — 10. Pál Gábor: *A székelyföldi közbirtokok és az agrárreform*. Magyar Kisebbség, 1923. január 15. 46–47. — 11. *Csiki Lapok*, 1936. július 26. — 12. Csiby Andor: *Még néhány szó a közbirtokossági vagyonok felosztásához*. Gyergyói Lapok, 1936. október 11. — 13. *Carpatpress*, 1936. január 10. — 14. *Carpatpress*, 1936. február 17. — 15. Uo. — 16. *Csiki Néplap*, 1936. szeptember 9. — 17. Uo. — 18. ÁLCs, Gazdasági Albizottság iratai. 61. iratcsomó, 201–203. — 19. *Monitorul Oficial*, 1945. április 6. — 20. Karda Ferenc: *A szövetkezeti munka külön feladatai Csík megyében*. Csík Lapok, 1937. április 4. — 21. Kacsó Sándor: i. m. 369. — 22. Bözdödi György: *Székely bánja*. Kvár, 1938. 222–223., 237–239. — 23. *Gyergyói Lapok*, 1936. szeptember 25. — 24. Bözdödi György: i. m. 218. — 25. ÁLCs, Gazdasági Albizottság iratai, 2014/1941. iratcsomó. — 26. Uo. 1466/1941. iratcsomó. — 27. Uo. 189/1943. iratcsomó. — 28. Uo. 445/1941., 876/1941. iratcsomó. — 29. *Csikvármegyei Hivatalos Lapja*, 1941. augusztus 29.; *Csiki Lapok*, 1941. augusztus 11. — 30. Imreh István: *A székely közbirtokosság jövője*. Székelység, 1944. június 3–5.